

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

**KEMALPAŞAZÂDE’NİN ER-RİSÂLE FÎ İSTİHSÂNİ’L-İSTİ’CÂR ALÂ
TA’LİMİ’L-KUR’ÂN ADLI RİSALESİ: TAHLİL VE ÇEVİRİ**

**THE TRACTATE OF KAMALPASHAZADE’S AL-RISALA FI
ISTAIHSANI’L-ICARA ALA TA’LIMI’L-QURAN: ANALYSIS END
TRANSLATION**

Orazsahet ORAZOV

Dr. Öğretim Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı, Zonguldak, Turkey

e-mail: dostluk1991@gmail.com

orcid.org/0000-0003-1942-0120

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03 Mayıs 2020/ 03 May 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 02 Haziran 2020 / 02 June 2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Haziran 2020/ 25 June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2020

Cilt / Volume: 4 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: **179-196**

Öz:

İki yüzün üzerinde ilmî eser miras bırakan Osmanlı âlimi Kemalpaşazâde, günümüz akademik makaleler mesabesinde kabul edebileceğimiz birçok önemli risalenin de müellifidir. Kemalpaşazâde'nin risaleleri *Resâil-i İbn Kemâl* adıyla Ahmet Cevdet tarafından neşredilmiştir. Mezkûr risalelerden birisi de müellifin dönemin aktüel konularından birisini ele alan *er-Risâle fî istihsâni'l-isti'câr alâ ta'lîli'l-Kur'ân* adlı çalışmasıdır. Risalede Kur'ân-ı Kerim öğretiminin ücret karşılığı yapıp yapılamayacağı konusu gündeme getirilmektedir. Bu bağlamda müezzinlik ve imamlık konusuna da değinilmektedir. Kemalpaşazâde konuyla ilgili görüşlerden bahsederken sadece Hanefi kaynakları esas almış, risalede ulaşmak istediği sonuç diğer mezheplerin görüşleriyle benzerlik arz etmesine rağmen, kendilerinden bahsetmemiştir. Kemalpaşazâde'nin risaleyi, dönemindeki insanların dini konulardaki duyarlılıklarının gevşemesi, bu nedenle ifası ibadet olan Kur'ân eğitiminin ücret karşılığı dahi olsa tedris edilerek korunmasının gerektiği düşüncesiyle kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Çalışmada risalenin tahlilinin yanı sıra, çevirisiyle beraber, Arapçası hareketlenerek ve gerek çeviri gerekse Arapça metnin izaha muhtaç yerleri alıntılındığı kaynaklardan desteklenerek belirtilmeye gayret gösterilmiştir. Çalışmanın hem bir eserin Türkçemize kazandırılması hem de eser bağlamında oluşan kimi bilgilerin gündeme getirilmesi bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: Kemalpaşazâde, Risale, Tahlil, Çeviri, Kur'ân, Ücret.

Abstract:

The Ottoman scholar Kamalpashazade has inherited more than two hundred scientific works. He is also the author of many important tractates that we can accept as academic articles. The tractates of Kamalpashazade were published by Ahmet Cevdet as *Rasail İbn Kamal*. One of these treatises is the author's work called *al-Risala fî İstihsani'l-İcâra ala Talimi'l-Quran*, which deals with one of the current issues of the period. The issue of whether the Quran teaching in the treatise can be made for a fee or not, raises the issue. In this context, he also touches on the subject of muezziness and imam. When Kamalpashazade speaks about the views on the subject, only Hanefi sources are based. Although the result that the author wants to achieve in the tractate is similar to the views of other sects, he did not mention them. It is understood that the reason for writing the treatise of Kamalpashazade is the laxness of people in their period on religious issues, therefore the education of the Qur'an should be protected by learning even for a fee. In addition to the analysis of the treatise in the study, its translation has been marked in Arabic, and the places where the translation and Arabic text need to be explained have been supported by the sources used. It is thought that the study will be useful in terms of both bringing a work into Turkish and bringing some information in the context of the work to the agenda.

Keywords: Kamalpashazade, Tractate, Analysis, Translation, Quran, Fee.

GİRİŞ

Her bir Müslüman için kutsal değerler basamağının en başında, Allah'ın tüm insanlığın kurtuluşu için indirdiği Kur'ân-ı Kerîm'in yer aldığı hususunda bir ihtilaf yoktur. Bunun İslam'ın başlangıcından itibaren günümüze kadar, hatta kıyamete kadar böyle devam edeceğinden de bir şüphe yoktur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'i indiren Rabbimiz, kitabının korunacağını da belirtmiştir.¹ Allah'ın bu mesajını da en iyi anlayan ashâb-ı kiram olmuştur. Onlar Kur'ân-ı ezberlemişler, “Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum” anlamındaki ayetler² gereğince maddi bir karşılık beklemezsizin öğretmişler, farklı nesnelere üzerine yazılı olan sure ve ayetleri Mushaf haline getirerek yaymışlardır. Böylece Kur'ân merkezli eğitim-öğretim faaliyeti ortaya çıkmış, sonraki nesiller tarafından genişleyerek devam etmiştir. Ne var ki Kur'ân bağlamındaki eğitim öğretim faaliyeti zamanın şartlarına bağlı olarak bazen istenilen düzeyde sürdürülemediği, dolayısıyla da okunması ve okutulması ibadet olan Kur'ân'ın ücret karşılığı öğretiminin caiz olup olmadığı hususu gündeme gelmiştir.

Ücret karşılığı Kur'ân öğretimi meselesini 1). Beytülmalden (devletten) ücret/maaş alma, 2). Kur'ân öğrencisinden/velisinden ücret alma şeklinde ayırt etmek gerekmektedir.³ Genellikle fıkıh eserlerinin “Kitâbü'l-İcâre” bölümünde tartışılan mevzu, esasen sözü edilen ikinci kısım ile ilgilidir. Devletin vereceği maaş karşılığında Kur'ân öğretmenin cevazı hususunda ise ulema arasında ihtilafın bulunmadığı belirtilmektedir.⁴ Aslında ücret karşılığı Kur'ân öğretimi meselesi, hicretten sonra Arap kabilelerin İslam dinini kabul etmeleriyle gündeme gelmiş olan kadim bir konudur.⁵ Ancak mevzuun problem haline gelmesi daha çok ilk üç nesil (sahabe, tabiin ve tebeu't-tâbiîn)

1 Hicr, 15/9.

2 Furkan, 25/58; Şuara, 26/57, 109, 127, 145, 164, 180; Sad, 38/86;

3 Abdurrahman Çetin, “Ücretle Kur'ân Öğretme ve Okuma Meselesi”, (T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sy. 5, c. 5, 1993), 120-121.

4 Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Latîfî'z-Zebîdî, *Sahib-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, trc. Kâmil Miras, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları – sayı: 123-4, 1981), 7: 53.

5 Ücret karşılığı Kur'ân öğretimi meselesinde tartışmaya delil getirilen hadislerle ilgili bk. Şemsüddin (Şemsüleimme) es-Serahsî, *Kitâbü'l-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, t.s.), 16: 37; Çetin, “Ücretle Kur'ân Öğretme Meselesi”, 121-123.

sonrası Müslüman coğrafyasının genişlemesi dönemine rastlamaktadır.⁶ Fıkhi mezheplerin teşekkülü dönemindeki tartışmalar neticesinde Zahiriler dâhil üç mezhep imamı ücret karşılığı Kur'ân öğretimine cevaz verirken,⁷ mütekaddimin Hanefi uleması ise karşı çıkmıştır.⁸ Ancak bazı Belh'li ilk dönem müteahhirin Hanefi fakihler dönemin maslahatı icabı bu meseleye cevaz vermeye başlayınca, mezhebin diğer âlimleri de bu görüşü benimsemeye başlamışlar ve fetvayı buna göre vermişlerdir. Söz konusu tartışmanın XVI. asır Osmanlı uleması arasında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü bir Osmanlı Şeyhulislâmı olan İbn Kemalpaşazâde⁹ bu bağlamda müstakil bir risale kaleme alma ihtiyacını hissetmiş, böylece Kur'ân öğretilmesiyle ilgili hassasiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Böylelikle bir fetva niteliği taşıyan “er-Risâle fî istihsâni'l-isti'câr alâ ta'lîmi'l-Kur'ân” adlı çalışmasıyla hem Kur'ân hem de diğer ilimlerin öğretilmesi karşılığında ücret alınabileceğini, böyle bir ücret üzerinde yapılacak olan akdin fıkhen geçerli olacağı hususunu belirtmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada risale ile ilgili bilgi verilirken, Kemalpaşazade'nin istifade ettiğini belirttiği kaynaklar, müellifleri ile beraber tespit edilmeye çalışılmıştır. Risalenin Arapçasını oluşturan cümlelerin hangi kısmının hangi eserden alıntılandığı belirtilirken, yine Arapça metin harekelenerek kaydedilmiştir. Ayrıca çevirisi yapılarak Türkçemize kazandırılmasının faydalı olacağını düşündüğümüz risalenin daha anlaşılır hale gelmesi için kimi yerlerde açıklamalarda bulunulmuştur. Ancak makale “Kur'ân karşılığında ücret almanın fıkhi açıdan değerlendirilmesi” gibi genel anlamlı bir içeriğe sahip olmadığından, konuya ilişkin nasrlara ve Hanefi haricindeki mezheplerin görüşlerine yer verilmemiştir.

6 Abdurrezzak Hüseyin Ahmed, *Me'seletü ehzi hükmi'l-ücrati alâ ta'lîmi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-mü'cizâne vel-mâniîn*, (Riyad: Câmiatü'l-Meilk Suud, 1437), 24.

7 Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye bi Şerhi'n-Nükâye*, thk. Muhammed Nezâr Temim - Heysem Nezâr Temim, (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1998), 2: 434.

8 Örn. bk. Cessâs Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1992), 1: 125.

9 İbn Kemal Paşazâde Şemseddin Ahmed b. Süleyman'ın (ö. 940/1534) hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler için bk. Şerafettin Turan ve dğr., “Kemalpaşazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 238-247.

1. RİSALENİN TAHLİLİ

Kemalpaşazâde'nin risalesinde gündeme getirdiği ücret karşılığı Kur'ân öğretimi meselesi, hem mütekaddimin hem de müteahhirin ulemanın me-saisini harcadığı konularından biridir. Bu konu fûruu fıkıh kitaplarının “Kitâbü'l-İcâre” bölümünde, özellikle de Hanefi kaynaklarda bu bölümün alt başlıklarından olan “Bâbu'l-icâratî'l-fâside”, “Faslün fi'l-a'mâli'lletî tesihhu'l-i-câratü bihâ ev lâ tesihhu” gibi alt başlıklarda ele alındığı görülmektedir.

Bir fetva niteliği taşıyan İbn Kemalpaşa'nın mezkûr risalesinde yer alan cümleler incelendiğinde, risalenin kendisine kaynaklık eden eserlerdeki ilgili kısımlarının alıntılanarak sentez edilmesinden oluştuğu görülmektedir. Risalede sadece Hanefi kaynaklar esas alınmıştır. Eserde Kemalpaşazâde'nin ulaşmak istediği sonuç ile cumhurun ulaştığı sonuç netice itibariyle örtüşmesine rağmen diğer mezheplerin eserlerinden ve de görüşlerinden söz edilmemiştir. Bunun da sebebi diğer mezheplerin konuya ilişkin cevaz verirken dayandıkları deliller ve fıkhi kuralların, Hanefi mezhebinin dayandığı deliller ve fikhî kurallardan farklı olmasından ileri gelmektedir.¹⁰ İkinci bir gerekçe olarak da risalenin sırf Hanefi muhitine hitap etmesi için kaleme alındığını söylemek mümkündür.

Ücret karşılığı Kur'ân öğretiminin cevazıyla ilgili Hanefi kaynaklar incelendiğinde, genel olarak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: İlk önce bu konuda Hanefilerden mütekaddimin fakihlerin olumsuz görüş beyan ettikleri ve prensip olarak mezhebin görüşünün bu yönde olduğu vurgusu yapılmaktadır. Nitekim bu bağlamda Hanefi kaynaklarda meselenin ele alındığı bab başlıkları da dikkat çekicidir.¹¹ Konunun devamında ise, İmam Şafii'nin bu meseleye ilişkin verdiği cevaz, karşı delillerle eleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak tartışma-

10 Konuya ilişkin görüşler için bk. Ali Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 2: 434-436.

11 Yukarıda da belirtildiği üzere ücret karşılığı Kur'ân eğitiminin cevazı konusu Hanefi kaynaklarda “Kitâbü'l-İcâre” bölümünün genellikle “Bâbu'l-icâratî'l-fâside” kısmında ele alınmıştır. Bunun sebebi, ücret karşılığı Kur'ân öğretimi hocayla kendisinden öğrenen kişinin (âkideyn/müteâkidân) üzerine anlaşılan akdin mahallinin (ma'kud aleyh), dolayısıyla da ücretin sahih olup olmadığı, yani iki tarafın yaptığı akdin, fasit bir akit mi yoksa sahih bir akit mi olduğu tartışmasından kaynaklanmaktadır. Vasfındaki eksiklikten dolayı böyle bir akdin fasit olduğunu söyleyenler, üzerine akdin yapıldığı öğrenmenin (ma'kud aleyh), akitte belirlenen vakit ve ücret karşılığında gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin bilinmemesinden ileri geldiğini belirtmişlerdir. Yani akde mahal olan şeyin tesliminin imkân dâhilinde olması (makduru't-teslim), akdin unsurlarında şüpheli

nın son kısmında, Belh'li Hanefî âlimlerin dönemin şartları icabı verdikleri fetvası gerekçe gösterilerek ücret karşılığı Kur'ân öğretiminin istihsanen caiz olduğu fikri benimsenmekte, fetvanın bu yönde olduğu belirtilmektedir.¹²

Kemalpaşazâde risalesinin dayanağı olarak bazı Hanefî eserleri referans göstermiştir. Onlar sırasıyla Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrâhîm es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) *Fetâvâ'n-Nevâzil*; Burhâneddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî'nin (ö. 616/1219) *Tetimmetül-fetâvâ ve el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*; Şemsüleimme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090[?]) *Kitâbü'l-Mebsût*; Kâdihân Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr'un (ö. 592/1196) *Fetâvây-ı Kâdihân/el-Fetâvâ'l-Hâniyye* adlı eserleridir.

Müellif risalesinin başında eserini kaleme alma amacından söz ederken, dönemindeki Müslümanların dini hassasiyetlerinin gevşediğini belirterek, dönemin sosyal olgusuna da dikkat çekmiştir.

İbn Kemalpaşa, Müslümanların bu durumu icabı, özellikle dini konulardan Kur'ân-ı Kerim tedrisatının korunması gerektiğini düşünmüş, bu nedenle ücret karşılığı da olsa, Kur'ân eğitiminin yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu ise aynı zamanda Kemalpaşazâde'nin Kur'ân'a olan hassasiyetini ve gerektiğinde dönemin şartlarına göre çözüm üretebildiğini ortaya koymaktadır.

---

ve ihtimalli durumun (garar) bulunmaması gerekmektedir. Böyle bir gararın söz konusu olması durumunda ise -ki, öğrencilerin öğrenme kabiliyetlerinin farklı olmalarından dolayı belirlenen süre içerisinde öğrenip öğrenemeyeceğinin malum olmaması nedeniyle akitte garar vardır- akit fasit olmaktadır. Ancak Hanefî âlimler akdi fasit kılan vasfın ortadan kalkmasıyla, akdin münakit olacağını, yani kendisine hüküm bağlanacağını da ifade etmişlerdir. İster öğreysin, ister öğrenmesin ücret karşılığı Kur'ân öğretmenin caiz olduğunu söyleyen Hanefî uleması, mevzuyu zaruret icabı istihsan deliline dayandırmışlardır. Fasit akit ve akitte garar konusu için bk. Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 2. Baskı (Konya: Telkin Kitabevi, 2019), 78-82, 141-146; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, (İstanbul: Seha neşriyat, 1994), 118 vd.

- 12 Serahsî, *Kitâbü'l-Mebsût*, 16: 37; Fareddin Osman b. Ali ez-Zeyleî, *Tebynü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik ve Haşiyetü's-Şibli*, (Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye – Bulak, 1313), 5: 124. Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekir el-Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'mübtedi*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 3: 269; Sadruşşerîa Ubeydullah b. Mesud el-Mahbûbî, *Şerhu'l-Vikâye ve yelîhi Münthebe'n-Nükâye alâ şerhi'l-Vikâye*, thk. ve notlar ekleyen: Salah Muhammed Ebu'l-Hâc, (Ürdün: al-Varâk, 2006), 4: 285.

Genelde Hanefi eserlerden ve özelde İbn Kemalpaşa'nın risalesinden anlaşıldığına göre, Hanefi mezhebinde ücret karşılığı Kur'ân öğretiminin caizliği konusunda fetva verenlerin evvela Belh Meşayihî¹³ olduğu anlaşılmaktadır. Müellif bu görüşün es-Semerkandî'nin *Fetâvâ'n-Nevâzil* eserinden de destek bulunduğunu söylemiştir.¹⁴

Kemalpaşazâde, Burhâneddîn el-Buhârî'nin *Tetimmetü'l-fetâvâ* adlı eserinde ise, ne Kur'ân öğretimi ne de fıkıh öğretimi karşılığında ücret alınmanın caiz olmadığı görüşünün nakledildiğini belirtmiştir.¹⁵ Ancak bu nakil mezhebin temel görüşünü yansıtsa da, Burhâneddîn el-Buhârî'nin bu görüşte olduğunu söylemeyi gerektirmemektedir. Nitekim aşağıda geleceği üzere Buhârî'nin diğer eseri olan *el-Muhîtu'l-Burhânî*'sinde farklı tutum sergilediği gözlemlenmektedir.¹⁶

Risalenin devamında ücret karşılığı Kur'ân öğretimi meselesinin yanı sıra, fıkıh öğretimi, ezan ve imamlık gibi konularla da ilgili sözü edilen kaynaklar çerçevesinde bilgi verilmektedir. Bu nedenle risalede bundan sonraki kısım hakkında fakihlerin görüşleri Kemalpaşazâde'nin takip ettiği sırayı dikkate alarak şu şekilde özetlenebilir.

İmam Serahsî, Belh fakihlerinin görüşünü destekleyerek, Kur'ân öğretiminin dolayı ücret almaya cevaz verdiklerini söylemiştir.¹⁷ Gerekçe olarak da mütekaddimin âlimler dönemindeki gibi dünyevi bir karşılık beklemeksizin sevap kazanmak amaçlı amel eden hoca ve talebelerin bulunmadığı, kendi dönemlerinde durumun değiştiği, dolayısıyla da zamanın şartlarının değişmesiyle hükümlerin değişmesinin imkânsız olmadığı kuralı belirtilmektedir.¹⁸

13 Sözü edilen Belh Meşayihinin, Ebubekir Cessâs (ö. 370/980) sonrası ve Şemsüleimme Serahsî öncesi fakihler olma ihtimali vardır. Nitekim Cessâs *Abkâmu'l-Kur'ân*'ında (1: 125) ücret karşılığı Kur'ân öğretiminin caiz olmadığını belirtirken, mezhep içinde bu konuya karşı çıkan kişilerden söz etmemiştir. Serahsî (*Mebûsât*, 16: 37) ise, Belh Meşayihinin sözü edilen konuda dönemin şartları icabı cevaz verdiklerini söylemiştir.

14 İbn Kemal, *Resâil-i İbn Kemal*, 2: 227.

15 İbn Kemalpaşa'nın *Tetimmetü'l-fetâvâ*'dan yaptığı nakil için bk. Burhânüddîn el-Buhârî, *Tetimmetü'l-fetâvâ*, Millet Genel Ktp., Fezullah Efendi, no: 1004, vr. 104.

16 Bk. Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7: 479.

17 İbn Kemal, *Resâil-i İbn Kemal*, 2: 227.

18 Serahsi, *Mebûsât*, 16: 37.

İbn Kemalpaşa *Fetâva'l-Hâniyye*'den naklen Serahsî'nin sözü edilen görüşüne karşın, ücret karşılığı fıkıh öğretiminin ise caiz olmadığını, hatta fıkıh öğreticisine ücret vermenin batıl olduğu görüşünü¹⁹ belirttiğini ifade etmiştir.²⁰

el-Muhîtu'l-Burhânî'de de benzer gerekçeler belirtilerek Kur'ân öğretiminin dolayı ücrete cevaz verilmiştir. Ayrıca ilk dönemlerde Kur'ân hafızlarının ve öğretmenlerinin az olması nedeniyle onların Kur'ân-ı öğretmelerinin üzerlerine bir borç olduğu, kendi dönemlerinde ise, Kur'ân hafızlarının çoğaldığını, dolayısıyla öğretiminin de zorunlu olmadığı görüşü belirtilmiştir.²¹

Burhâneddîn el-Buhârî imamlık ve müezzinlik konusunda ücret alınmanın caiz olmadığı hususunda Serahsî ile aynı görüşe sahip olmakla beraber,²² fıkıh öğretiminden dolayı ücret alınmanın caiz olduğunu, kendi zamanında fetvanın buna göre olduğunu ifade etmiştir.²³

el-Fetâva'l-Hâniyye de *el-Muhîtu'l-Burhânî*'deki görüşü destekler mahiyettedir. Nitekim eskiden öğretmenlere verilen atiyyelerin²⁴ kesildiğini,²⁵ insanların Kur'ân öğretilmesiyle iştiğal ettiklerinde aile geçimi sıkıntısı yaşadıklarını belirtmiş, bu nedenle sözü edilen ücretin alınmasının caiz olduğunu ifade etmiştir. Öğretmenle öğrenim gören taraf ücret üzerine anlaşırken,

19 Serahsî'nin burada "batıl" kavramını kullanmasından kasıt, iki taraf arasından yapılan akdin temelden geçersiz olduğu, hukuki bir hükmün bağlanamayacağı anlamındadır. "Batıl akid" in hükmüyle ilgili bk. Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 83.

20 İbn Kemal, *Resâil-i İbn Kemâl*, 2: 227. Ayrıca bk. Kâdihân, *Fetâvây-ı Kâdihân*, tashih: Mevlevî Muhammed Murad ve dğr., (Kalküta: 1835), 3: 51.

21 Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdulkarim Sâmî el-Cündî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 9 cilt, 2004), 7: 479; Faredin Osman b. Ali ez-Zeylei, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik ve Haşiyetü's-Şibli*, (Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye – Bulak, 1313), 5: 124. Aslında Burhânüddîn el-Buhârî'nin sözünü ettiği durum, fükaha arasında meşhur olan: "Bir Müslümanın şahsen yapması gereken ibadetten dolayı ücret alması batıldır" prensibine dayanmaktadır. Bk. Serahsî, *Mebisut*, 16: 37.

22 Serahsî, *Mebisut*, 16: 37.

23 Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7: 479; İbn Kemal, *Resâil-i İbn Kemâl*, 2: 227-228.

24 "Atiyye: Beytülmalen askerlere ve daha başkalarına senelik sıra olarak verilen pay". Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, (İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret A.Ş., 2015), 36.

25 Muteahhirin Hanefi ulemasının bu görüşü (bk. *Tecrid-i Sarih*, 7: 53) şu ibarelerle dile getirilmektedir: "Vaktiyle huffâzın beytülmalen atiyye ve muhassısâtı vardı. Bilâhare bu kesilmiştir. Kirâet ve ta'limi Kur'ân için isticâr yolu açılmazsa Kur'ân'ın ziyandan korkulur".

ücretin verilmesinin zorunlu (vacip) hale geleceği söylenmiştir. Hatta daha da ileri giderek anlaşma (akit) yapıldığı halde ücret ödemeyen tarafın hapsedilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. İki taraf ücretten söz etmediklerinde ise, öğrenim gören tarafın öğretmenin gönlünü hoş edip helallik almasının gerekli olduğu belirtilmiştir.

Burada *el-Muhîtu'l-Burbâni*'de *el-Fetâva'l-Hâniyye*'de zikredilenin aksine, iki taraf arasında, ister belli bir ücret üzerinde anlaşma olsun ister olmasın, öğrenim süresiyle de ilgili ister vakit tayin edilmiş olsun ister olmasın öğretmene emsal bir ücretin verilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. Bu nedenle fakihlerden bazıları Kur'ân öğretme karşılığında ücret alınıp alınmayacağı hususunda kendilerine sorulan soruya verdiği yazılı fetvalarının üzerine, Kur'ân öğrenimi gören çocuğun babasının Kur'ân hocasını razı etmesi gerekir şeklinde ifadeler kaydettirdikleri belirtilmektedir.

2. RİSALENİN METNİ²⁶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبَعْضُ مَشَايِخِنَا²⁷ اسْتَحْسَنُوا الْإِسْتِجَارَ عَلَى تَعْلِيمِ الْقُرْآنِ الْيَوْمَ؛ لِظُهُورِ التَّوَانِي فِي الْأُمُورِ الدِّينِيَّةِ، فَفِي الْإِمْتِنَاعِ تَضْيِيعُ حِفْظِ الْقُرْآنِ، وَعَلَيْهِ الْفَتْوَى.²⁸

قَالَ الْفَقِيهُ أَبُو اللَّيْثِ فِي التَّوَانِلِ: «وَيْه نَأْخُذُ».²⁹

وَفِي تَمَّةِ الْفَتَاوَى: «الْإِسْتِجَارُ لِتَعْلِيمِ الْفَقْهِ لَا يَجُوزُ كَالْإِسْتِجَارِ لِتَعْلِيمِ الْقُرْآنِ».³⁰

26 Çalışmada risalenin Arapçası kaydedilirken, Ahmet Cevdet Paşa'nın neşri ile (bk. Kamalpaşazâde, "er-Risâle fi istihsâni'l-isti'câr alâ ta'limi'l-Kur'ân", *Resâil-i İbn Kemâl*, nşr. Ahmet Cevdet, (İstanbul: Matbaa İkdâm bi Dâri'l-Hilâfeti'l-Ulye, 1316), 2: 227-228), Adil el-Guryânî'nin neşri (bk. İbn Kemâl Bâşâ, "Risâle fi cevâzi'l-isti'câr alâ ta'limi'l-Kur'ân" *Şebeketu'l-Alukah*, nşr. Âdil el-Guryânî, (erişim: 23.02.2020. <https://www.alukah.net/sharia/0/78309/>) esas alınmıştır. Cevdet Paşa'nın neşrinde metindeki cümleler hiçbir noktalama, virgül, tırnak içine alma gibi okuyucuya kolaylık sağlayacak işaretlere yer verilmezken, el-Guryânî sözkonusu yazı işaretleri isabetli bir şekilde kullanmıştır. Ancak iki neşrin arasında anlam değiştirecek ölçüde kelime farklılıkları olmamakla beraber, el-Guryânî nüshasında metnin son kısmında yer alan farsça kelimelerde eksiklik bulunmaktadır. Bizim Arapçasını kaydettiğimiz metinde, iki neşrin arasındaki farklı kelimelere dikkat çekmenin yanısıra, metinde yer alan ifadelerin daha iyi anlaşılması bağlamında, özellikle risalenin kaynaklarında geçen izah mahiyetli cümleler dipnotlara yerleştirilmiştir. Bir de metnin Arapçası harekelenerek, istifade edebileceklere kolaylık sağlaması amaçlanmıştır. Çalışmada Cevdet Paşa'nın metni esas alınmakla beraber, dipnotlarda "AG", Âdil el-Guryânî için kısaltma olarak kullanılıp, neşirlerin arasındaki farklı lafızlar belirtilmiş olacaktır.

27 AG: "فاعلم ان بعض مشايخنا"

28 Metnin buraya kadar kısmının aynı lafızlarla kaydedildiği yer için bk. el-Merginânî, *el-Hidâye*, 3: 269.

29 Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin *Fetâvâ'n-Nevezil*, (thk. es-Seyyid Yusuf Ahmed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, 2004), 376-377) adlı eserinde bu konu şu cümlelerle ifade edilmiştir:

الاستئجار على الطاعة لا يجوز، خلافا للشافعي كالأستئجار على الأذان وتعليم القرآن والفقہ. والأصل فيه أن كل طاعة يختص بها المسلم، لا يجوز الاستئجار عليها، وبعضهم استحسنوا هذا في هذا الزمان لظهور التهاون في الأمور الدينية، وعليه الفتوى.

İbn Kemalpaşa'nın metinde zikrettiği "وَيْه نَأْخُذُ" sözü kendisine ait olabileceği gibi, istifade ettiği en-Nevezil nüshasında kaydedilmiş olma ihtimali de vardır. Tercümede ikinci ihtimal dikkate alınmıştır.

30 *Tetimmütül-fetâvâ*'dan cümlenin aynı lafızlarla nakledildiği diğer bir eser için bk. Mahmud b. Ahmed Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, thk. Emin Salih Şaban, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, 2000), 10: 281.

وَذَكَرَ شَمْسُ الْأَيْمَةِ السَّرْحَسِيُّ فِي الْمَبْسُوطِ: «أَنَّ مَشَايخَ بَلْخِ اخْتَارُوا قَوْلَ أَهْلِ
الْمَدِينَةِ فِي جَوَازِ اسْتِئْجَارِ الْمُعَلِّمِ عَلَى تَعْلِيمِ الْقُرْآنِ، فَنَحْنُ - أَيْضًا - نُفْتِي بِالْجَوَازِ»،³¹
إِلَى هُنَا كَلَامُهُ.

وَفِي الْخَانِيَّةِ نَقْلًا³² عَنِ الْإِمَامِ الْمَذْكُورِ: «وَأَنَا أُفْتِي بِجَوَازِ الْإِسْتِئْجَارِ، وَوُجُوبِ
الْمُسَمَى، وَأَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ الْإِسْتِئْجَارَ لِتَعْلِيمِ الْفِقْهِ بَاطِلٌ». ³³ أَرَادَ: إِجْمَاعَ الْفَرِيقَيْنِ
الْمَذْكُورَيْنِ قَبْلَ هَذَا.

حَيْثُ قَالَ³⁴ وَإِنْ اسْتَأْجَرَ رَجُلًا لِيُعَلِّمَ الْقُرْآنَ، لَا تَصِحُّ الْإِجَارَةُ عِنْدَ الْمُتَقَدِّمِينَ،
وَلَا أَجْرَ لَهُ، بَيْنَ ذَلِكَ وَقَتًا أَوْ لَمْ يَبِينْ، وَمَشَايخُ بَلْخِ جَوَّزُوا هَذِهِ الْإِجَارَةَ؛ لِإِجْمَاعِ أَيْمَتِنَا،
دَلَّ عَلَى ذَلِكَ مَا فِي الْمُحِيطِ الْبُرْهَانِيِّ مِنْ قَوْلِهِ: «وَذَكَرَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ
الْفَضْلِ الْبُخَارِيُّ: «كَانَ الْمُتَأَخِّرُونَ مِنْ أَضْحَابِنَا يُجَوِّزُونَ ذَلِكَ، وَكَذَا جَوَّزُوا³⁵ الْإِسْتِئْجَارَ
عَلَى تَعْلِيمِ الْفِقْهِ أَيْضًا». ³⁶

فِي الْخَانِيَّةِ: «وَفِي زَمَانِنَا انْقَطَعَتْ عَطِيَّاتُهُمْ، وَانْتَفَضَتْ³⁷ رَغَائِبُ النَّاسِ فِي أُمُورِ
الْآخِرَةِ، فَلَوْ اسْتَعْلَمُوا بِالتَّعْلِيمِ مَعَ الْحَاجَةِ إِلَى مَصَالِحِ الْمَعَاشِ، لَاحْتَلَّ مَعَاشُهُمْ، فَقُلْنَا

31 27. dipnotta belirtilen hususa benzer bir durum ("وَيَه تَأْخُذُ") *İbn Kemalpaşazâde'nin* Serahsi'nin *el-Mebsût*'undan alıntı yaptığı ("...فَنَحْنُ - أَيْضًا - نُفْتِي بِالْجَوَازِ") cümlesi için de geçerlidir. Metnin tercümesinde ("نُفْتِي بِالْجَوَازِ") kelimesinin Serahsi'ye ait olduğunu kabul etmekle beraber, *el-Mebsût*'un (16: 37) "Bâbu'l-icârati'l-fâsîde" başlığı altında yer alan kısmı aktarmanın yararlı olacağını düşünmekteyiz:

وَبَعْضُ أَيْمَةِ بَلْخِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ اخْتَارُوا قَوْلَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ وَقَالُوا إِنَّ الْمُتَقَدِّمِينَ مِنْ أَضْحَابِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ
بَنَوْا هَذَا الْجَوَابَ عَلَى مَا شَاهَدُوا فِي عَصْرِهِمْ مِنْ رَغْبَةِ النَّاسِ فِي التَّعْلِيمِ بِطَرِيقِ الْحِسْبَةِ وَمَرُوءَةِ الْمُتَعَلِّمِينَ فِي
مَجَازَةِ الْإِحْسَانِ بِالْإِحْسَانِ مِنْ غَيْرِ شَرَطٍ، فَأَمَّا فِي زَمَانِنَا فَقَدْ انْعَدَمَ الْمَعْنِيَانِ جَمِيعًا، فَتَقُولُ الْجَوَازُ
لِئَلَّا يَتَعَطَّلَ هَذَا الْبَابُ وَلَا يَبْعَدَ أَنْ يَخْتَلِفَ الْحُكْمُ بِاخْتِلَافِ الْأَوْقَاتِ.

32 AG: "نقل"

33 Ayrıca bk. Kādihân, *Fetâvây-ı Kādihân*, tashih: Mevlâ Muhammed Murad ve dğr., (Kalküta: 1835), 3: 51.

34 AG: "حيث قال"

35 AG: "يجوزون"

36 Burhânüddin Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Numânî*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 7: 479-480.

37 AG: "انقضت"

بِصِحَّةِ الْإِجَارَةِ، وَوُجُوبِ الْأَجْرَةِ لِلْمُعَلِّمِ، بِحَيْثُ لَوْ ائْتَنَعَ الْوَالِدُ عَنْ إِعْطَاءِ الْأَجْرِ حُبِسَ فِيهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا شَرْطٌ، يُؤْمَرُ بِتَطْيِيبِ قَلْبِ الْمُعَلِّمِ وَإِزْضَائِهِ، وَهَذَا بِخِلَافِ الْمُؤَدِّنِ وَالْإِمَامِ؛ لِأَنَّ ذَاكَ لَا يَشْغَلُ الْمُؤَدِّنَ وَالْإِمَامَ عَنْ أُمُورِ الْمَعَاشِ».³⁸

وَفِي الْمَحِيطِ الْبَرْهَانِيِّ: «وَمَشَايِخُ بَلَّخَ جَوَزُوا الْاِسْتِجَارَ عَلَى تَعْلِيمِ الْقُرْآنِ إِذَا ضُرِبَ لِذَلِكَ مُدَّةٌ، وَأَفْتَوْا بِوُجُوبِ -الْمُسَمَى، وَعِنْدَ عَدَمِ الْاِسْتِجَارِ أَضْلًا، أَوْ عِنْدَ الْاِسْتِجَارِ بِدُونِ ذِكْرِ الْمُدَّةِ أَفْتَوْا بِوُجُوبِ أَجْرِ -الْمِثْلِ»،³⁹ وَهَذَا يُخَالِفُ الْفَرْقَ الْمَنْقُولَ أَيْضًا مِنَ الْخَانِيَّةِ. وَمَا فِي الْخُلَاصَةِ مِنْ أَنَّهُ نُقِلَ عَنْ رُكْنِ الْإِسْلَامِ أَبِي⁴⁰ الْفَضْلِ الْكِرْمَانِيِّ أَنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ عَلَى الْفُتُوَى: «يَدْرُ صَبِي مَعْلَمِ رَاخُو شَنُودِ كَنْد»⁴¹. قَالَ رَحِمَهُ اللَّهُ: «وَأَسْتَاذُنَا الشَّيْخُ الْإِمَامُ ظَهِيرُ الدِّينِ هَكَذَا كَانَ يَكْتُبُ».

3. RİSALENİN ÇEVİRİSİ⁴²

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla

Günümüzde bazı Meşâyihimiz⁴³ dini vecibeleri yerine getirmede gevşekliklerin/ihmalkârlıkların ortaya çıkmasından ötürü, ücret karşılığı Kur'an öğretiminin istihsanen caiz olduğunu söylemişlerdir. Bundan imtina edilmesi (uzak durulması) durumunda Kur'an'ı hıfzetmenin ortadan kalkması sözko-

38 Aynı ifadeler için bk. Kâdihân, *Fetâvây-ı Kâdihân*, 3: 51.

39 İbn Kemalpaşa'nın metinde zikrettiği iki çizgi arasına aldığımız kısım Abdülkerim el-Cündî'nin tahkik ettiği *el-Muhîtu'l-Burhânî'de* (7: 479) kaydedilmemiştir. Ancak Kemalpaşazâde'nin metninde yer verdiği cümle, Abdülgani b. Talib el-Meydânî'nin (ö. 1298/1881) *el-Lübbâb Şerhu'l-Kitab* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.s.), 2: 110) adlı eserinde aynı lafızlarla zikredilmektedir.

40 AG: "ابو"

41 AG'de Farsça olarak "يدر حبي معمل راخو شنود" bu şekilde kaydedilen ibarede yazım hataları bulunmaktadır. Metinde doğru şekilde kaydedilen ibarenin okunuşu ve anlamı şöyledir: "Pedere sabi muallim ra hoşnud koned" ("Çocuğun babası muallimi hoşnut etsin").

42 İbn Kemalpaşa'ya ait sözkonusu risalesinin çevirisinde: Ahmet Cevdet'in neşri ile (Kamalpaşazâde, "er-Risâle fi istihsânî'l-isti'câr alâ ta'lîmi'l-Kur'ân", 2: 227-228), Adil el-Guryânî'nin neşrinden (İbn Kemâl Bâşâ, "Risâle fi cevâzi'l-isti'câr alâ ta'lîmi'l-Kur'ân", [https:// www.alukah.net/sharia/0/78309/](https://www.alukah.net/sharia/0/78309/)) yararlanılmıştır.

43 Bedreddin el-Aynî (ö. 885/1451) "bazı Meşâyihimiz" sözünü müteahhirin dönemi Belh'li Hanefî fakihler olarak açıklamaktadır. Bk., Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, thk. Emin Salih Şaban, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 10: 281.

nusu olmaktadır.⁴⁴ Dolayısıyla fetva buna göre verilmiştir.⁴⁵ Fakih Ebu'l-Leys⁴⁶ de *en-Nevâzil* adlı eserinde: “Biz de bu görüşü benimsemekteyiz” diye görüş beyan etmiştir.⁴⁷

Tetimmatü'l-fetâvâ'da⁴⁸ ise “Ücret karşılığı Kur'ân öğretiminde olduğu gibi ücret karşılığında fıkıh ilmi öğretimi yapmak da caiz değildir” denilmektedir.

Şemsü'l-Eimme es-Serahsî *el-Mebsut* adlı eserinde şöyle demiştir: “Belh Meşâyihî ücret karşılığı Kur'ân öğretimi için muallime ücret vermenin cevazı hususunda Medine âlimlerinin⁴⁹ sözünü tercih etmişlerdir. Biz de aynı şekilde caiz olduğuna fetva veriyoruz”.⁵⁰ Buraya kadar naklettığımız es-Serahsî'nin sözüdür. *el-Hâniyye*'de⁵¹ ise mezkur İmam'dan (es-Serahsî) naklen şöyle denmektedir: “Ben ücret karşılığı öğretimin caiz olduğuna ve anlaşılan ücretin verilmesinin zorunlu olduğuna fetva veriyorum. Ancak âlimler ücret karşılığı fıkıh öğretimi yapmanın batıl olduğu hususunda icma etmişlerdir”.⁵² Serahsî

44 Benzer ifadeler için bk. el-Merginâni, *el-Hidâye*, 3: 269.

45 “fetva buna göre verilmiştir” sözünden, Belh'li fakihlerin görüşü kastedilmektedir. el-Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 10: 282.

46 Ebu'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ö. 373/983).

47 es-Semerkandî'nin konuyla ilgili görüşü için bk. es-Semerkandî, *Fetâvâ'n-Nevâzil*, 376-377.

48 *Tetimmatü'l-fetâvâ* ile ilgili bilgi için bk. Mustafa Uzunpostalcı, “Burhaneddin el-Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 435-436; Murteza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*, (Ankara: İSAM yay., 2014): 35, 103.

49 “Medine âlimleri” sözünden Maliki fakihlerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İmâm Mâlik'in ücret karşılığı Kur'ân öğretimine cevaz verdiği belirtilmiştir. Bk. Abdurrezzak Hüseyin Ahmed, *Meş'etü ehzi hükmi'l-ücrati alâ ta'limi'l-Kur'âni'l-Kerîm beyne'l-mücizine vel-mâniin*, (Riyad: Câmîatü'l-Meilk Suud, 1437): 38.

50 Serahsî *el-Mebsut*'ta Hanefî mezhebinde prensip olarak ücret karşılığı Kur'ân öğretiminin caiz olmadığı görüşünü ortaya koyduktan sonra kendi görüşünü Belh fakihleri'nin delillerini kaydettikten sonra dile getirmiştir. Bk. Serahsî, *Kitâbü'l-Mebsut*, 16: 37.

51 *Fetâvây-ı Kâdihân*, *Fetâvâ'l-Haniyye* veya kısaca *el-Hâniyye* şeklinde adlandırılan eser, Hanefî fakihî Kâdihân Ebu'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî'ye (ö. 592/1196) aittir.

52 *el-Hâniyye*'deki Serahsî'ye nispet edilen cümlenin geçtiği yer için bk. Kâdihân, *Fetâvây-ı Kâdihân*, tashih: Mevlevî Muhammed Murad ve dğr., (Kalküta: 1835), 3: 51.

“icma etmişlerdir” sözü ile bundan önce zikri geçen iki mezhebin (Medine ve Belh fakihleri) icmasını kastetmiştir.⁵³

Mütekaddimin ulemaya göre ise, bir kişi bir adamdan ücret karşılığında Kur’ân öğretmesini talep etse, ücret sahih/geçerli olmaz. Bunun için ister vakit tayin etmiş olsun, ister etmemiş olsun, kendisine ücret verilmez.

Belh Meşâiyih’i ise bizim (müteahhirin) imamlarımızın da icmasıyla böyle bir ücrete cevaz vermişlerdir. Bu görüşe *el-Muhîtu’l-Burhânî*’deki⁵⁴ müellifin şu sözü delalet etmektedir: “Şeyh el-İmam Ebû Bekir Muhammed b. el-Fazl el-Buhârî⁵⁵ dedi ki: “Bizim müteahhirin âlimlerimiz buna cevaz veriyorlardı. Keza ücret karşılığı fıkıh ilmi öğretimi yapmaya da cevaz vermişlerdir”.

el-Hâniyye’de şöyle denmektedir:⁵⁶ “Zamanımızda (muallimlere verilen) atiyeler kesilmiş, insanların ahiret işlerine olan rağbetleri azalmıştır. Şayet onlar geçim sağlama endişesinin yanı sıra eğitimle iştiğal edecek olsalar, geçimleri sıkıntıya girecektir. Bunun için biz, ücret tahsil etmenin sahih olduğunu ve muallime ücret ödemenin zorunlu olduğunu söyledik. Nitekim (çocuğunu muallime gönderen) baba, ücret vermekten imtina ederse, bundan dolayı hapsedilir. Eğer aralarında bir anlaşma yoksa muallimin gönlünü alması ve razı etmesi emredilir. Müezzin ve imamın durumu ise bunun tersidir. Çünkü (müezzinlik ve imamlık yapmak) müezzin ve imamı geçim işlerinden alıkoyacak kadar meşgul eden bir durum değildir.”⁵⁷

53 İmam Serahsî’nin “İcma” kelimesini “İttifak edilen görüş” anlamında kullandığına dair bk. Orazsahet Orazov, *İslam Hukuk Metodolojisinde İmam Serahsî’ye Göre Emir ve Nehiy*, (Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005): 36.

54 Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merginânî’ye nispet edilen eserin tam adı *el-Muhîtu’l-Burhânî fi’l-fıkhi’n-Nu’mânî*’dir. (thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî, (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004). Ayrıca bk. Mustafa Uzunpostalcı, “Burhaneddin el-Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 435-436.

55 Ebu Fadl Muhammed b. Ali ez-Zerencerî el-Buhârî (ö. 512/1118).

56 Bk. Kâdihân, *Fetâvây-ı Kâdihân*, 3: 51.

57 Ali Kârî bu konuyla ilgili şöyle bir izah getirmiştir: وَلِذَا أَجَازَ الْمُتَأَخَّرُونَ مِنْ أَصْحَابِنَا أَخَذَ الْأَجْرَةَ عَلَى وَلِذَا أَجَازَ الْمُتَأَخَّرُونَ مِنْ أَصْحَابِنَا أَخَذَ الْأَجْرَةَ عَلَى وَلِذَا أَجَازَ الْمُتَأَخَّرُونَ مِنْ أَصْحَابِنَا أَخَذَ الْأَجْرَةَ عَلَى الْعِبَادَةِ وَالْأَمَامَةِ وَالْأَدَانَ، وَنَحْوَهَا مِنْ تَعْلِيمِ الْقُرْآنِ، بِخِلَافِ الْمُتَقَدِّمِينَ، فَإِنَّهُمْ كَانُوا يُحَرِّمُونَ الْأَجْرَةَ عَلَى الْعِبَادَةِ. Bk. Ali Kârî, *Kitâbü Mirkâti’l-mefâtiḥ şerḥ Mişkâtü’l-mesâbîḥ*, thk. Cemal İtânî, (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 3: 180.

el-Muhîtu'l-Burbânî'de şöyle denmektedir: “Belh Meşayihî, eğer eğitim için vakit tayin edilmiş ise ücret karşılığı Kur'ân öğretimine cevaz vermişler ve konuşulan meblağın verilmesinin zorunlu olduğuna fetva vermişlerdir. İlk baştan itibaren ücret karşılığı olmama veya ücret karşılığı olmakla beraber vakti belirlenmemiş olması halinde, eciri mislin verilmesi gerektiğine fetva vermişlerdir”. Ancak bu durum az önce *el-Hâniyye*'den nakledilen kısma⁵⁸ terstir. Hülâsa, Rüknu'l-İslâm Ebu'l-Fazl el-Kirmânî'den⁵⁹ şöyle nakledilmiştir: “Kirmânî verdiği fetvası üzerine şöyle yazardı: “Pedere sabi muallim ra hoşnud koned” (“Çocuğun babası muallimi hoşnut etsin”). Kirmânî -Allah kendisine rahmet etsin- şöyle derdi: “Üstadımız eş-Şeyhu'l-İmâm Zahîruddîn de bu şekilde yazardı”.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Şeyhulislamı Kemalpaşazâde'nin “er-Risâle fî istihsâni'l-isti'câr alâ ta'limi'l-Kur'ân” adlı risalesi, döneminin güncel konularından “ücret karşılığı Kur'ân öğretimi” meselesine açıklık getiren fetva nitelikli bir çalışmadır. Neredeyse tüm cümleleri Hanefi kaynaklarından alıntılanarak telif edilen risalede, sadece Hanefi mezhebine mensup âlimlerin görüşleri zikredilmiştir. Risalenin kaleme alınma amacı, “insanların dini konulara olan duyarlılıklarının zayıflaması/gevşemesi neticesinde Kur'ân öğretiminde ortaya çıkabilecek aksaklıkların önüne geçilmesi” olarak belirtilmiştir. Kemalpaşazâde ücret karşılığı Kur'ân eğitimi meselesinin yanı sıra ibadet amaçlı yerine getirilen konulardan olan imamlık, müezzinlik ve fıkıh ilminin tedrisatı konularına da değinmiştir.

Eskiden beytûlmalden tedarik edilen atıyyelerin kesilmesiyle daha da alevlendiği anlaşılan Kur'ân öğretimi karşılığında ücret alma meselesi, Kemalpaşazâde'nin risalesinde Hanefi fakihlerin konuya ilişkin görüşleri kademeli bir şekilde ele alınarak izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda risaleden sırasıyla şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

1. Belh uleması: Hanefi mezhebinde yerleşik kuralın aksine, dönemin şartları icabı ücret karşılığı Kur'ân öğretimi istihsanen caizdir.

58 Nitekim *el-Hâniyye*'de “Eğer aralarında bir anlaşma yoksa muallimin gönlünü alması ve razı etmesi emredilir” denilirken, *el-Muhîtu'l-Burbânî*'de eciri mislin tayin edileceği belirtilmiştir.

59 Ebu'l-Fazl Rüknuddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Emîrveyh el-Kirmânî (ö. 543/1149).

2. *Tetimmatü'l-fetâvâ*: 1). Kur'ân öğretimi karşılığında ücret almak caiz değildir. 2). Fıkıh öğretimi karşılığında ücret almak da caiz değildir.

3. *Kitâbü'l-Mesûât*: 1). Kur'ân öğretimi karşılığında ücret almak caizdir. 2). Ancak fıkıh öğretimi karşılığında ücret almak caiz değildir.

4. *Fetâvâ-i Kâdîhân*: 1). Ücret karşılığı Kur'ân öğretimi hoca ile öğrenci arasında akit yapılmışsa caiz, yapılmamışsa caiz değildir. Ancak öğrencinin velisi hocayı razı eder, helallik ister. 2). Ücret karşılığı olarak müezzinlik ve imamlık yapmak ise caiz değildir.

4. *Muhîtu'l-Buhârî*: 1). Ücret karşılı Kur'ân öğretimi öğretmenle öğrenci arasında akit yapılmışsa caizdir. Yapılmamışsa –hocanın gönlünü almak, razı etmek yetmez- ecri misil tayin olunur. 2). Fıkıh öğretimi ücret karşılığında da olsa caizdir.

Risalede zikri geçen görüşlerden, Kur'ân ve fıkıh eğitiminin ücret karşılığında yapılmasının caiz olduğu ve bunun da dönemin şartları icabı zorunluluktan kaynaklandığı ortaya çıkarken,⁶⁰ imamlık ve müezzinlik yapmaktan dolayı ücretin alınamayacağı, bu iki konunun insanları geçim derdi gibi hususlarda sıkıntıya sokmayacağı görüşü ortaya çıkmaktadır. Ancak Kemalpaşazâde sonrası Hanefi fakihler müezzinlik ve imamlık görevinin de ücret karşılığında yapılabileceğine cevaz vermişlerdir.⁶¹ Ama burada konu bağlamında, gerek mütekaddimin, gerek müteahhirin, gerekse de günümüz âlimlerin müteveffaya okunacak Kur'ân tilâvetinden dolayı verilecek olan ücretin caiz olmadığını söylediklerini belirtmekte yarar vardır.⁶² Nitekim Ebu Abdullah Tâcüşşerîa Ömer b. Ahmed b. Ubeydillah el-Mahbubi el-Buhârî (ö. 709/1309

60 Ücret karşılığı Kur'ân eğitimi meselesiyle ilgili fakihlerin vermiş oldukları cevaz hükmü, günümüz şartları açısından değerlendirildiğinde, biraz daha ileri gidilerek fukahanın hoş gördükleri amel manasındaki “müsteħap” hükmünün verilebileceğini, yani ücret karşılığı da olsa Kur'ân öğretmekten ve öğrenmekten sevap elde edileceğini söylemek mümkündür. Çünkü dünya ve ahiret mutluluğunu vaat eden İslam dininden Müslümanlar arasında da uzaklaşmaların yaygınlaştığı ve yerini sekülerizimin, maddiyatçılığın, egoizmin doldurmaya çalıştığı çağımızda, Müslümanların, özellikle çocukların Kur'ân'sız bir ömür geçirmeleri büyük kayıp olarak görülebilir.

61 Ali Kârî, *Kitâbü Mirkâti'l-mefâtiħ*, 3: 180; İbn Âbidin Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerh tenvirî'l-ebşâr*, thk. Âdil Ahmed Abdül-Mevcud - Ali Muhammed Muavvad, (Riyad: Dâru'l-Âlimi'l-Kütüb, 2003), 9: 77.

62 Çetin, “Ücretle Kur'an Öğretme ve Okuma Meselesi”, 124-129. Din İşleri Yüksek Kurulu bu

[?]) ücret karşılığı Kur'ân okunmasından, tilavet edilmesinden dolayı ne okuyana ne de müteveffaya sevap olmayacağını ifade ederken,⁶³ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451) ise, daha da ileri giderek bu ikisinin günahkâr olacaklarını belirtmiştir.⁶⁴

KAYNAKÇA

Ahmed, Abdurrezzak Hüseyin. *Me'seletü ebzi bükmi'l-ücrati alâ ta'limî'l-Kur'âni'l-Kerim beyne'l-mu'cizine ve'l-mâniin*. Riyad: Câmîatü'l-Melik Suud. 1437.

Ali Kârî b. Sultan Muhammed. *Fethu bâbi'l-inâye bi Şerhi'n-Nükâye*. thk. Muhammed Nezâr Temim - Heysem Nezâr Temim. Beyrut: Dâru'l-Erkam. 3 cilt. 1998.

Ali Kârî. *Kitâbü Mirkâti'l-mefâtiḥ Şerh Mişkâtü'l-mesâbih*. thk. Cemal İtânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 11 cilt. 2001.

Aynî, Mahmud b. Ahmed Bedreddin. *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. thk. Emin Salih Şaban. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 13 cilt. 2000.

Bedir, Murteza. *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Orta Asya Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: İSAM yay. 2014.

Berkevi, Takıyyüddîn Muhammed el-Hanefî. *Risâletü inkâzi'l-hâlikin*. thk. Hüsameddin b. Musa Afane. Filistin-Kudüs: Câmîatü'l-Kudüs. 2002.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.

Buhârî, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Merginânî. *el-Muhitü'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 9 cilt. 2004.

Buhârî, Burhânüddîn. *Tetimmatü'l-fetâvâ*. Millet Genel Ktp. Feyzullah Efendi. no: 1004.

Cessâs, Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Abkâmu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sadık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi. 5 cilt. 1992.

Çeker, Orhan. *Fıkıh Dersleri 1*. İstanbul: Seha Neşriyat. 1994.

Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*. 2. baskı. Konya: Telkin Kitabevi. 2019.

bağlamda şöyle bir istisnadan söz etmektedir: “Pazarlık yapılmadan ve paradan söz edilmeden, Allah rızası için Kur'ân okumuş veya hatim indirmiş olan bir kimseye hediye olarak münasip bir teberruda bulunmakta dinen sakınca yoktur”. Din İşleri Yüksek Kurulu, Fetvalar, (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 416. Ayrıca İmam Birgivi de *İkazü'n-nâ'imin ve ifhâmü'l-kâsırin* adlı risalesinde ücret karşılığı Kur'an tilavet etmeye cevaz veren, cevazına inanan hatta bu konuda tereddüt içinde olanları bile çok ağır bir dille eleştirmiştir. Bk. Fatih Yakar, “Birgivi'nin 'İkazü'n-Nâ'imin Ve İfhâmü'l-Kâsırin' Adlı Risalesi Çerçevesinde Para İle Kur'an Okumanın Fıkhi Tahlili”, *Balikesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*, (Balikesir: Balikesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları/Eğitim 3, 2019), 1: 228.

63 Takıyyüddîn Muhammed el-Berkevi el-Hanefî, *Risâletü inkâzi'l-hâlikin*, thk. Hüsameddin b. Musa Afane, (Flistin-Kudüs: Câmîatü'l-Kudüs, 2002), 110.

64 İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, 9: 77. Ayrıca bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts), 6:173-174.

Çetin, Abdurrahman. “Ücretle Kur’an Öğretme ve Okuma Meselesi”. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, sy. 5. c. 5. 1993. 119-131.

Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2018.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret A.Ş. 2015.

İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî ed-Dımaşki. *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerh Tenvirî'l-ebşâr*. thk. Âdil Ahmed Abdül-Mevcud - Ali Muhammed Muavvad. Riyad: Dâru'l-Âlimi'l-Kütüb. 13 cilt. 2003.

İbn Kemâl Bâşâ. “Risâle fi cevâzi'l-isti'câr alâ ta'limi'l-Kur'ân”. *Şebeketu'l-Alukab*. nşr. Âdil el-Guryânî. Erişim: 23.02.2020. <https://www.alukah.net/sharia/0/78309/>

Kâdihân, Ebül-Mehâsin Fahrüddin Hasen b. Mansûr. *Fetâvây-ı Kâdihân*. tashih: Mevlevî Muhammed Murad ve dğr. Kalkûta: 4 cilt. 1835.

Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed b. Süleyman. “er-Risâle fi istihsâni'l-isti'câr alâ ta'limi'l-Kur'ân”. *Resâil-i İbn Kemâl*. nşr. Ahmet Cevdet. İstanbul: Matbaa İkdâm bi Dâri'l-Hilâfeti'l-Ulye. 2 cilt. 1316. 2: 227-228.

Merginânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Bekir. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'mübtedi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. 4 cilt. 1990.

Meydânî, Abdülğani b. Talib. *el-Lübâb Şerhu'l-Kitab*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye. 4 cilt. t.s.

Orazov, Orazsahet. *İslam Hukuk Metodolojisinde İmam Serahsî'ye Göre Emir ve Nehiy*. Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Sadrüşşeria, Ubeydullah b. Mesud el-Mahbûbî. *Şerhu'l-Vikâye ve yelîhi Müntehe'n-Nükâye alâ Şerhi'l-Vikâye*. thk. ve notlar ekleyen: Salah Muhammed Ebu'l-Hâc. Ürdün: al-Varâk. 2 cilt (içinde 5 cilt. 2006.

Semerkindî, Ebül-Leys *Fetâvâ'n-nevâzil*. thk. es-Seyyid Yusuf Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. 2004.

Serahsî, Şemsüleimme Ahmed b. Muhammed. *Kitâbü'l-Mebûr*. Beyrut: Dâru'l-Marife. 31 cilt. t.s.

Turan, Şerafettin ve dğr. “Kemalpaşazâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları. 2002. 25: 238-247.

Uzunpostalcı, Mustafa. “Burhaneddin el-Buhârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. 1992. 6: 435-436.

Yakar, Fatih. “Birgivi'nin İkazü'n-Nâimin Ve İfhâmü'l-Kâsirin' Adlı Risalesi Çerçevesinde Para İle Kur'an Okumanın Fikhi Tahlili”. *Balikesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*. Balikesir: Balikesir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları/Eğitim 3. 3 cilt, 2019.

Zebîdî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latif. *Sahib-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. trc. Kâmil Miras. Ankara: Başbakanlık Basımevi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları – sayı: 123-4. 13 cilt. 1981.

Zeyleî, Faredin Osman b. Ali. *Tebyinü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik ve Haşiyetü'ş-Şibli*. Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye – Bulak. 6 cilt. 1313.